

Bernhard K. GRÖBLER, *Einführung in den Gregorianischen Choral*, Wydaw: IKS Garamond Verlag, 2003 — 163 ss., ISBN: 3-934601-61-8

Książka ta, jak stwierdza sam autor, ma być „podręcznikiem” przeznaczonym dla studentów muzykologii, muzyki kościelnej, teologii czy historii. Ma ona dopomóc w poznaniu podstawowych zagadnień związanych z chorałem gregoriańskim i odpowiedzieć na pytania, z którymi sam autor spotkał się w czasie licznych wykładów, które sam prowadzi.

Na tle poczynionych w I rozdziale (s. 7–12) teoretycznych założeń wyłaniają się: określenie chorału gregoriańskiego, jego powstanie, geneza i podział. Dalej rozdział ukazuje pochodzenie samego określenia „chorał gregoriański”. Autor zajmuje się w dalszej części pochodzeniem i genezą zapisu watykańskiego (kwadratowego), którego początki słusznie dopatruje w pierwszych zapisach diastematycznych notacji powstałych w środkowej części Francji. Dalej rozdział ukazuje niedoskonałość i braki w zapisie watykańskim i wskazuje na potrzebę studiowania najbardziej wartościowych notacji, którymi są zapis sangalleński i metzeński, umieszczonych również nie bez racji w *Graduale Triplex*. Autor dostrzega również potrzebę opracowania ksiąg liturgiczno-muzycznych oficjum, zwłaszcza nowego *Antyfonarza rzymskiego*, który powinien być wyposażony dodatkowo w zapis neumatyczny sangalleński oraz tzw. „neoznaki gregoriańskie”, które są znakami własnymi powstałymi dla wyrażenia *strophicus*, *oriscus*, likwescencji powiększonej itd.

W dalszej części pierwszego rozdziału zostały przeanalizowane i omówione współczesne księgi liturgiczne wydawnictwa watykańskiego: *Antiphonale Monasticum*, *Graduale Romanum*, *Graduale Triplex*, *Liber hymnarius*, *Liber usualis*, *Offertoriale Triplex* i *Psalterium Monasticum* oraz podstawowe źródła adiastratyczne i diastematyczne, odgrywające podstawową rolę o odnowie chorału. Autor omawia poszczególne pozycje następujących serii wydawniczych: *Paléographie musicale*, *Codices Gregoriani*, *Monumenta Paleographica Gregoriana* i pojedyncze kodeksy nie zawarte w żadnej z tych serii. W końcowej części pierwszego rozdziału omawia pochodzenie tekstów poszczególnych kompozycji mszalnych, jak i oficjum.

Drugi rozdział (s. 13–14), rozmiarowo bardzo krótki, ma charakter liturgiczny i zajmuje się utworami mszy św. i oficjum. Prezentuje on pochodzenie i genezę części stałych i części zmiennych mszy św. w kontekście przed reformą Soboru Watykańskiego II i po reformie. W podobny sposób zostają przedstawione poszczególne „kompozycje” składające się na brewiarz (liturgię godzin). Na zakończenie autor analizuje i przybliża *cursus monasticus* i *cursus romanus* modlitwy brewiarzowej.

Kolejny rozdział (s. 15–28) jest obszerniejszy i omawia „gatunki formalne” chorału gregoriańskiego. Autor wychodzi od psalterza, zajmując się jego genezą, znaczeniem i miejscem w liturgii przedsoborowej i dzisiaj. Dalej wskazuje na reguły, które trzeba zachować przy odmawianiu poszczególnych psalmów. I tak analizuje momenty bardzo ważne przy śpiewie psalmów, jak: tenor, *flexa*, *mediatio*, *reintonatio*, *terminatio*. Dalej rozdział ukazuje pochodzenie i sposób wykonywania poszczegól-

nych antyfona. Następnie Gröbler analizuje responsoria oficjum, ich pochodzenie i sposób odmawiania — ale również ich miejsce w liturgii kiedyś i dzisiaj — przy rozróżnieniu *responsorium brevis* i *prolixum*.

W dalszej części zostają przedstawione „gatunki formalne” mszy św. B.K. Gröbler prezentuje pochodzenie, czas powstania i znaczenie poszczególnych części mszy św.: antyfony na *introitus*, graduau, śpiewu *alleluja*, śpiewu na ofiarowanie i antyfony na komunię. W rozdziale tym zostaje przybliżony charakter, funkcja i znaczenie poszczególnych „gatunków” w liturgii, jak również historia obecności psalmów, a później również antyfon od czasów synagogałnych poprzez wielkich ojców Kościoła, jak: AUGUSTYN, EUZEBIUSZ, KASIODOR, JAN CHRYZOSTOM, czasy *Septuaginty*, odkryć w Qumran, aż po czasy neowulgaty.

Kolejnym tematem trzeciego rozdziału stały się „formy pokrewne psalmodii” Do takich zostały zaliczone recytatywy liturgiczne, wykonywane przez lektora, obecne w „oratiach” czy w prozie liturgicznej. Autor omawia sposób ich interpretacji, pochodzenie i wskazuje na księgi liturgiczne, w których się znajdują. Do form pokrewnych psalmodii zalicza się również wersety i aklamacje obecne w sprawowanej liturgii oraz litanie, które są krótkimi wezwaniami o charakterze błagalnym. Ostatnimi omówionymi formami pokrewnymi psalmodii są hymn *Te Deum* i *Exsultet*.

W rozdziale tym autor analizuje również części stałe mszy św., które on sam nazywa „formami dowolnymi” Wśród nich zajmuje się *Kyrie*, *Gloria in excelsis Deo*, *Sanctus*, *Agnus Dei* i *Credo*, omawia strukturę i genezę wraz z pochodzeniem wybranych kompozycji. Przede wszystkim autor przedstawia styl utworów gregoriańskich, które mogą mieć charakter sylabiczny, neumatyczny albo melizmatyczny. Pierwszy ich rodzaj charakteryzuje się umieszczeniem pojedynczych neum nad pojedynczą sylabą. Do tej grupy zaliczy się najczęściej hymny czy antyfony z oficjum. W drugiej grupie — neumatycznej umieszcza kompozycje, które charakteryzują się neumami złożonymi (*pes*, *clivis*, *torculus* itd.) umieszczonymi nad pojedynczymi sylabami. Do tej grupy zaliczy zaś części stałe mszy św., antyfony na *introitus* czy komunię. Trzecią grupę, melizmatyczną, stanowią kompozycje charakteryzujące się grupami neumatycznymi dominującymi pojedyncze sylaby: graduau, traktusy, *alleluja*, antyfony na ofiarowanie czy responsoria długie w oficjum.

W końcowej części tego rozdziału autor przedstawia elementy, które niszczą kompozycje gregoriańskie, innymi słowy wskazuje na czynniki, które eliminują oryginalność poszczególnych utworów. Do takich zostały zaliczone pewne stałe modele melodyczne dostosowane do odmiennego kontekstu słownego, a które można spotkać w wielu kompozycjach. Teza ta została zobrazowana licznymi przykładami. Dalej autor wskazuje na „centonizację”, która wyraża się poprzez obecność w poszczególnych utworach jedynie form melodycznych już użytych w innych miejscach. Kompozycja taka nie ma nic z oryginalności ale składa się jedynie z wcześniej zastosowanych idei muzycznych.

W czwartym rozdziale (s. 29–43) zostaje poruszony bardzo ważny argument w chorale gregoriańskim — modalność. B.K. Gröbler wychodzi od genezy modu-

sów w chorale gregoriańskim. W początkowej części zostało omówionych osiem tak zwanych „tradycyjnych” modusów. Autor omawia najważniejsze czynniki, które decydują o przynależności pojedynczej kompozycji do poszczególnego modusa, a więc tenora i *finalis*. Omawia również strukturę i składniki poszczególnych skal modalnych, a w tym co odróżnia *modus* autentyczny od plagalnego. W kolejnej części zostają przedstawione modusy antyczne czy pierwotne *C*, *D* i *E*. Autor również w ich wypadku przybliża genezę, strukturę i pochodzenie słusznie przybliża fakt pochodzenia wspomnianych ośmiu skal modalnych od modusów antycznych. Rozdział ten zajmuje się dalej dwoma szczególnymi modusami: *protus alla quarta* i *deuterus alla terza* przybliżając ich pochodzenie i dzisiejsze znaczenie na płaszczyźnie oficjum. W kolejnej części autor jeszcze raz, tym razem obszerniej przedstawia wyżej wspomniane skale modalne z podaniem licznych przykładów i z odwołaniem się do licznych kompozycji znajdujących się w aktualnych księgach liturgicznych. Na koniec czwartego rozdziału zostają porównane skale modalnych chorału gregoriańskiego ze skalami muzyki antycznej Grecji.

Następny, V rozdział (s. 45–71) zatytułowany *Neumy* został poświęcony semiotologii chorału gregoriańskiego. B.K. Gröbler rozpoczął swoje rozważania od przedstawienia największych i najistotniejszych rodzin notacji muzycznych. Słusznie dzieli zapisy muzyczne na adiastrmatyczne i diastematyczne lecz jest tutaj mało precyzyjny. Nie sposób całych rodzin neumatycznych zaliczyć do notacji adiastrmatycznych czy diastematycznych ale jedynie poszczególne kodeksy. Każda rodzina ma w swym „zbiorniku” manuskrypty z zapisem muzycznym adiastrmatycznym i diastematycznym.

W dalszej części zostaje przedstawiona geneza i pochodzenie poszczególnych neum zapisu sangalleńskiego, metzeńskiego, akwitańskiego, bretońskiego, bolońskiego i notacji pochodzącej ze środkowej Francji. Autor stara się również przybliżyć historyczny kontekst odgrywający wielką rolę przy powstawaniu niektórych wyżej wspomnianych notacji oraz geograficzne oddziaływanie jednej notacji na drugą. Kolejnym tematem poruszonym w tym rozdziale są dwa najważniejsze zapisy neumatyczne: sangalleński i metzeński, i poszczególnym elementom tych zapisów poświęca resztę tego rozdziału. Analizuje przy tym w sposób szczegółowy neumy pojedyncze notacji sangalleńskiej. Spośród nich wyszczególnia: *virgę*, *tractulus*, *punctum*, *strophicus*, *gravis* i *oriscus*. Zostaje przybliżone również znaczenie epizemy. Dalej zostają omówione ligatury złożone z dwóch elementów: *clivis*, *pes* płynny i kwadratowy oraz wspomniane formy wyrażone wraz z epizemami. B.K. Gröbler zajmuje się w dalszej części neumami złożonymi z trzech elementów: *torculus* ze swymi formami partykularnymi, *climacus*, *scandicus* — z wyszczególnieniem *salicus* i *porrectus*. Tu też zostało przedstawione znaczenie *quilismy*, który również może znajdować się jako element składowy *scandicus-quilismaticus*. W kolejnym punkcie autor przybliżył ligatury mające jako element składowy *oriscus*. W części tej analizuje *virgę strata* i *pes quassus*, nie wspominając o *pressus maior* i *pressus minor*. Dalszym elementem analizy są neumy reperkusyjne. I tu autor wymienia i analizuje *bivirgę* i *trivirgę*, *bistrophę* i *tristrophę*, *clivis prepunctis*, *pressus maior* i *minor*. Ko-

lejnym argumentem notacji sangalleńskiej stały się grupy neumatyczne ze szczególnym uwzględnieniem artykulacji neumatycznej występującej w ich strukturach. Z partykularną uwagą autor odniósł się do likwescencji. Zostały zanalizowane w tym punkcie ich odizolowane formy, jak *epiphonus*, *cephalicus* i *ancus*, oraz ich znaczenie i występowanie wspomnianych form na zakończenie neum złożonych. Autor wyróżnia również kontekst powstawania form likwescentes i jego znaczenie, jak również sposób interpretacji dzisiaj.

Na zakończenie piątego rozdziału w ten sam sposób B.K. Gröbler przedstawia drugą „wielką” notację Kodeksu 329 z Laon. Rozpoczyna również ten podpunkt od przedstawienia nuem monosonicznych: *uncinus*, *virgi*, *punctum* i *oriscus*. W dalszej części zostają przeanalizowane neumy złożone z dwóch elementów: *clivis* i *pes* oraz z trzech nut: *torculus*, *climacus*, *scandicus*, *porrectus* i *trigon*. W tym też miejscu zostaje wspomniana i przedstawiona forma graficzna *quilisma*, która wchodzi również w skład *scandicus*. Kolejnym tematem są ligatury, w skład których wchodzi *oriscus*. Autor wspomina i prezentuje formy graficzne *virgi strata*, *pes quassus* i *salicus*. W dalszej części przedstawione są neumy reperkusyjne, których autor omawia znaczenie i interpretację. Wśród nich zostały przeanalizowane *biuncinus* i *triuncinus* oraz grupy neumatyczne, które mają w swej strukturze wspomniane neumy. Dalej zostaje omówiona *apostropha* oraz neumy złożone ze *strophicus*. Następnie B.K. Gröbler przedstawia neumy złożone i grupy neumatyczne. Na zakończenie zaś autor prezentuje formy graficzne poszczególnych likwescencji występujących w zapisie metzeńskim oraz formy występujące na zakończenie neum złożonych. Zajmuje się również nutami tironicznymi w Kodeksie z Laon i dodatkowymi literami o charakterze melodycznym i rytmicznym „ubogacającymi” notację metzeńską, ze szczególnym uwzględnieniem różnic pomiędzy notacją sangalleńską a metzeńską.

Jeśli pozycja ta ma spełniać rolę podręcznika, to należałoby omówić w niej również problem artykulacji neumatycznej, które jest tu wspomniane bardzo powierzchownie przy okazji niektórych „spokrewnionych” zagadnień. Wydaje się również, iż ważną dziś rzeczą jest zająć się rolą i znaczeniem poszczególnych neum w kontekście melodycznym, które to zagadnienie nie zostało tutaj wspomniane.

Szósty rozdział (s. 73–78) został zatytułowany *Problemy tradycji melodycznych*. W pierwszej części autor zajmuje się problematyką notacji diastematycznych. Przybliża czytelnikowi problematykę półtonów w Kodeksie H 159 z Montpellier. Dalej dotyka problemu „bemola” w manuskrypcie 807 z Biblioteki Uniwersyteckiej w Grazu. Kolejne zagadnienie stanowi system guidoniański w Kodeksie VI, 34 z Benevento. Porusza również zagadnienie „liter–kluczy” oraz zagadnienie obecności bemola we wspomnianym kodeksie. Jako kolejny manuskrypt zostaje przybliżony Kodeks lat. 776 z Biblioteki Narodowej w Paryżu, zwany również Graduałem z Albi. Porusza w nim problem linii *al secco*, która nie jest widoczna w reprodukcji wydanej przez *Paléographie Musicale*. Szkoda, że autor nie zaopatrzył się w reprodukcję tego kodeksu, dokonaną przez serię *Codices Gregoriani*, gdzie dzięki doskonałej kopii

problem ten został rozwiązany. Jako ostatni manuskrypt zostaje przybliżony Kodeks lat. 903 z Biblioteki Narodowej w Paryżu, a w nim szczególnie zagadnienie klasyfikacji modalnej uzależnionej od położenia ostatniego elementu w stosunku do linii, która wskazuje „strunę–matkę” Kolejnym zagadnieniem poruszonym w tym rozdziale jest restytucja melodyczna chorału gregoriańskiego. Przede wszystkim autor porusza problem bemola i półtonów w chorale gregoriańskim oraz analizuje, na ile wspomniane wyżej kodeksy mogą być przydatne w rozwiązaniu tego zagadnienia. Dalej B.K. Gröbler zajmuje się problematyką tenoru w *deuterus*, a zwłaszcza wiekowymi naleciałościami i ewolucją linii melodycznej z *mi* na *fa* czy *h* na *do* zwłaszcza w kompozycjach III i IV skali modalnej. Rozdział ten porusza również zagadnienie tzw. tonów zabronionych *es*, *fis* i *cis*. Na zakończenie tego rozdziału została dostrzeżona ciągła potrzeba rozwoju semiologii gregoriańskiej, która ma systematycznie rozwiązywać pojawiające się problemy wariacji melodycznych w poszczególnych kompozycjach.

Rozdział VII (s. 79–83) autor poświęcił *Estetyce chorału gregoriańskiego*. Swoje rozważania rozpoczyna od omówienia problemu rytmu w chorale gregoriańskim. Przedstawia potrzebę „uwolnienia się” od menzuralistycznego sposobu traktowania śpiewu gregoriańskiego, a oparcia rytmu na notacjach średniowiecznych kodeksów. Dalej autor omawia również inne czynniki, od których uzależniona jest interpretacja chorału, jak np. miejsca, w którym jest on wykonywany, a szczególnie jego akustyki. W dalszej części zostaje przedstawione znaczenie tekstu w chorale gregoriańskim. Autor przypomina, iż to właśnie tekst jest czynnikiem „dominującym” w śpiewie gregoriańskim i on jest zawsze respektowany w koncepcji ich kompozytorów. Tutaj zostało zaprezentowane kilka przykładów, w których muzyka nie dominuje nad tekstem, ale uzupełnia go i uwypukla.

Ostatni, VIII rozdział (s. 85–93), zatytułowany *Tropy, sekwencje i hymny*, omawia wspomniane formy kompozycyjne. Autor wychodzi od tropów i omawia ich genezę, pochodzenie i rolę, jaką odgrywały w liturgii okresu, w którym były komponowane. Kolejnym zagadnieniem stały się sekwencje. B.K. Gröbler przedstawia ich strukturę, ośrodki, w których powstawały, i znanych ich kompozytorów, zarys historyczny sekwencji i ich genezę oraz odmienność ich form w zależności od okresu ich powstania z uwzględnieniem struktur najstarszych kompozycji. Dalej autor zajmuje się regionalizmem poszczególnych sekwencji, a tym samym wspomina o cechach charakterystycznych miejsca ich powstawania — monasteru w St. Gallen. Kolejnym argumentem omawianym w tym rozdziale są tropy kyrialne, których części niektórych z nich znajdziemy w *Graduale Triplex*. Autor przybliży czytelnikowi ich pochodzenie i strukturę oraz wymienia najbardziej znane ich źródła. Ostatnim zagadnieniem analizowanym w przedstawionej książce są hymny. W punkcie tym zostały przybliżone najważniejsze argumenty dotyczące tego rodzaju kompozycji, a więc ich miejsce w oficjum, czas i miejsce powstania, ich strukturę kompozycyjną oraz przybliży najznakomitsze hymny i ich autorów.

Pozostała część analizowanej książki (s. 103–163) zajmują liczne przykłady omawiane i analizowane w poprzednio przedstawionych rozdziałach.

Iwo Hubert Siekierka OFM

* * *